

УДК 341.3

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ВОЄННИХ ЕКОЛОГІЧНИХ
ЗЛОЧИНІВ ТА ПІДСТАВИ ПРИТЯГНЕННЯ ВИННОЇ СТОРОНИ ДО
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

К. Є. Веремчук

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 2 курсу спеціальності «Право»,
навчально-науковий інститут права
Науковий керівник – к.ю.н., доцент О. М. Швець

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

В статті досліджено міжнародно-правові засади визначення воєнних злочинів та підстави притягнення винної сторони до відповідальності. Наведено перелік міжнародно-правових актів, що мають компетентність у сфері з питань екологічної безпеки під час воєнних дій та в деяких випадках у мирний.

Ключові слова: міжнародно-правовий акт, війна, довкілля, екозлочин, екологічна безпека, навколишнє середовище, відповідальність.

The article examines the international legal principles for defining war crimes and the grounds for holding the guilty party accountable. A comprehensive list of international legal instruments with competence in the field of environmental safety during wartime and, in some cases, peacetime, is provided.

Keywords: international legal act, war, environment, eco-crime, ecological safety, environment, responsibility.

Екологічна ситуація на планеті кілька десятиліть поспіль вказує на неминучі катастрофічні наслідки за раніше вчинену недбалість людства, однією із її ключових елементів є введення війни. Міжнародні дослідження свідчать, що війни, починаючи з Першої світової, чим далі більше впливають на екосистеми. Це пов'язано зі збільшенням потенціалу сучасної зброї, яка завдає більшої шкоди навколишньому середовищу [5, С. 175]. Після аварії на Чорнобильській АЕС стало зрозуміло, що проблеми екологічного характеру не мають кордону та своїми наслідками можуть загрожувати всьому світові.

Під час написання цієї статті ми врахували дослідження таких науковців: Вереша Р., Грубінко А., Козмуляк К., Краснова Ю, Кучер А., Кучинська О., проаналізували міжнародне законодавство у сфері питань екологічної безпеки під час збройних конфліктів та деякі електронні ресурси.

У роботі ми використовували наступні методи дослідження : хронологічний, системний аналіз, узагальнення.

Метою статті є дослідження міжнародно-правових засад щодо визначення воєнних екологічних злочинів та підстав притягнення винної сторони до відповідальності.

В сучасних умовах, коли світ стоїть на порозі Третьої світової війни, міжнародно-правові нормативи є надзвичайно важливими для визначення норм та правил ведення військових дій, оскільки головна їхня мета – це об'єднання спільних зусиль задля документування певних норм права, щодо встановлення, зміни чи припинення окремих правовідносин, у нашому дослідженні ці відносини стосуються екологічної безпеки під час військової ескалації. Розвиток міжнародного екологічного права та національних зобов'язань

у сфері охорони навколишнього природного середовища розпочався у 1972 році внаслідок ухвалення Стокгольмської декларації. Наразі принципи цієї декларації визнано та закріплено у законодавствах понад 150 країн.

Право на чисте, здорове та стає довкілля визнане правом людини не лише в межах національних екологічних політик різних країн, але й закріплене на міжнародному рівні резолюцією Генеральної Асамблеї ООН А/76L.75 від 28 липня 2022 року. В межах ухвалення зазначеної резолюції Генеральна Асамблея ООН відзначила, що «це право пов'язане з іншими правами та існуючим міжнародним правом», підтвердила, що сприяння цьому праву вимагає повної реалізації багатосторонніх екологічних угод на принципах міжнародного екологічного права, закликала держави, міжнародні організації, підприємства та інші зацікавлені сторони ухвалювати політичні рішення, підвищувати міжнародне співробітництво, зміцнювати потужності та продовжувати ділитися передовими практиками з метою збільшення зусиль для забезпечення чистого, здорового та сталого довкілля для всіх [3].

Розуміння шкідливості воєнних дій у світовому громадянському суспільстві почало виникати ще у другій половині XIX століття. Пошук правових шляхів врегулювання процесу ведення воєнних дій, намагання запровадити певні правила ведення війни увінчався ухваленням міжнародного нормативно-правового акту – Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 29 липня 1899 року, яку було удосконалено у 1907 році.

Наступною конвенцією у сфері питань екологічної безпеки під час введення війни є Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого використання засобів впливу на природне середовища, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1976, відповідно підписана була в Женеві 18.05.1977, вступила у дію 05.10.1978. Приписи цієї конвенції є одними із основних з питань екологічної безпеки, поруч із іншим міжнародно-правовими актами. Оскільки вони направлені на захист природного середовища, яке найбільше піддається шкідливому впливу під час воєнних дій.

Окрім ведення воєнних дій, які можуть спричинити катастрофічні екологічні наслідки, забороняється і розробка та зберігання шкідливих боєприпасів. В цьому плані ключове значення щодо гарантування екологічної безпеки під час війни відіграє Конвенція про заборону розробки, виробництва, нагромадження і застосування хімічної зброї та її знищення 1993 року. Перелік заборон, визначений цим документом, доволі значний, проте головне впливає із самої її назви, що кожна країна-учасниця за жодних умов не повинна сама розробляти, виробляти, нагромаджувати чи застосовувати хімічну зброю або сприяти цьому.

Під час розробки, виробництва та подальшого користування створюється потреба у перевезеннях самої техніки чи відходів, що може спричинити ризики для екології. Регулюючим актом спеціального характеру для цієї теми слугує Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням – 1989 року; Протокол про відповідальність та компенсацію за шкоду, спричинену в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їх видаленням [1, С. 32]; Монреальський протокол по речовинах, що руйнують озоновий шар – 1987 та ін.

Звісно, що з урахуванням історії розвитку екологічного права, увага до проблем довкілля, які виникають в результаті воєнних дій виникла значно пізніше. Зокрема питання захисту природного середовища було підняте в Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), який було прийнято 8 червня 1977 року. У ст. 55 зазначеного протоколу йдеться про захист природного середовища: «при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдають такої шкоди природному

середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення» [2]. Як видно з наведеної цитати, розглянута стаття міжнародного протоколу засвідчує очевидну шкоду, яку природне середовище зазнає внаслідок воєнних дій, а також підкреслює вплив стану навколишнього середовища на здоров'я людей. Відтак, з метою захисту довкілля розглянутий документ вперше на міжнародному рівні забороняє використання небезпечних методів та засобів ведення війни.

Всесвітня хартія природи від 28 жовтня 1982 р. визначила, що збереження природи є неможливим, поки людство не навчиться жити в мирі та не відмовиться від війни і виробництва зброї. З огляду на це, Всесвітньою хартією було визначено, що в ході ведення воєнних дій необхідно утримуватися від дій, які завдають шкоди природі. В ході практично усіх подальших конференцій ООН питання щодо необхідності охорони навколишнього природного середовища усіма країнами не залишалося поза увагою учасників. Щоразу науковці та політики закликали світову спільноту поважати міжнародне право і пам'ятати про необхідність захисту навколишнього природного середовища при виникненні збройних конфліктів.

В подальшому розвиток міжнародного гуманітарного права в сукупності з надбанням екологічного права призвів до узагальнення вимог щодо охорони навколишнього природного середовища під час воєнних дій у вигляді Керівних принципів щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту, які було викладено Міжнародним Комітетом Червоного Хреста. Основними тезами Керівних принципів стали:

- «Методи та засоби ведення війни повинні застосовуватись з належною увагою до захисту та збереження природного середовища.

- Забороняється застосування методів або засобів ведення війни, що мають на меті заподіяти або, як можна очікувати, заподіють широкомасштабну, довготривалу і серйозну шкоду природному середовищу.

- Забороняється здійснення нападу на військову ціль, який, як очікується, може завдати природному середовищу випадкової шкоди, яка була б надмірною порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою.

- Забороняється знищення будь-якої частини природного середовища, окрім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність» [4].

Також Керівними принципами встановлена заборона на певні, небезпечні для навколишнього середовища, види зброї тощо.

Крім того, Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту визначають переслідування за воєнні злочини, які стосуються природного середовища. Зокрема, «командири та інші начальники несуть кримінальну відповідальність за воєнні злочини, у тому числі злочини, які стосуються природного середовища, вчинені їхніми підлеглими, якщо вони знали або мали підстави знати, що підлеглі збираються вчинити або вчиняють такі злочини, і не вжили всіх необхідних та розумних заходів в межах своїх повноважень, щоб запобігти їх вчиненню або, якщо такі злочини були вчинені, для покарання відповідальних за них осіб» [4].

За чинними нормами міжнародного права, кримінальне переслідування головних винуватців вчинення міжнародних злочинів відбувається в міжнародних кримінальних судах, які створені на основі укладення спеціальних міжнародних угод (так звані Міжнародні воєнні трибунали). При цьому варто враховувати, що процес доведення вини передбачає доведення факту вчинення правопорушення, в тому числі й екологічного злочину. Саме тому фіксація екологічних правопорушень та її нормативно-правове обґрунтування має надзвичайно важливе значення з огляду на перспективу притягнення РФ до міжнародної відповідальності за знищення природи України та руйнівний вплив на навколишнє природне середовище.

Як зазначалося нами раніше, перелік воєнних злочинів, серед яких виокремлюється і злочинне завдання шкоди навколишньому природному середовищу, визначений Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Відповідно до ч. 1 статті 14 зазначеного Статуту «держава-учасниця може передати Прокурору ситуацію, в якій імовірно було вчинено один або декілька злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, шляхом звернення до Прокурора з проханням провести розслідування цієї ситуації [4]». Вагомим фактором для успішного розгляду справи Міжнародним кримінальним судом, згідно з ч. 2 ст. 14 Римського статуту, є необхідність зазначення конкретних обставин справи та підтвердної документації країною, яка передає ситуацію.

Ваговою обставиною для визначення вини обвинувачуваної сторони є доказова база. «Суд може відповідно до Правил процедури і доказування ухвалити рішення про належність або допустимість будь-яких доказів» [4]. При цьому: «Вирішуючи питання про належність або допустимість доказів, зібраних державою, Суд не вирішує питання про застосування національного законодавства цієї держави» [4], що свідчить про необхідність спиратися на міжнародні стандарти оцінки якості навколишнього природного середовища при фіксації воєнних екологічних злочинів.

Ще одним значущим документом, який своєю появою зробив резонанс є резолюція від Асамблеї ООН, прийнята 27 травня 2016 року про «Захист довкілля в районах, уражених збройними конфліктами» UNEP/EA.2/Res.15. У цьому акті чітко визначені, що здорові екосистеми та раціонально керовані ресурси є важливим чинником у запобіганні виникнення збройних конфліктів. Також, цей документ підтверджує непохитну відданість цілям сталого розвитку, які були визначені в резолюції «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.».

Безсумнівно запровадження практичних заборон щодо використання/розповсюдження зброї та ін. є дуже важливим, але не менш вагомим є і закріплення теоретичних фактів. Екоцид, серед воєнних злочинів посідає чи не перше місце за своїм розміром шкоди, але до 2022 року він не мав свого формального визначення у міжнародно-правових актах згаданих раніше до 2022 року, коли була прийнята Резолюція 2477 «Вплив збройних конфліктів на довкілля» Парламентською Асамблеєю Ради Європи, де він зокрема отримав кваліфікацію як серйозне пошкодження/погіршення стану природи незалежно від часу (мирний/воєнний).

Отже, дослідження міжнародних нормативно-правових актів дає можливість стверджувати, що порушення норм міжнародного гуманітарного права в частині охорони навколишнього природного середовища можна вважати міжнародним злочином, вчинення якого вимагає притягнення винних осіб до відповідальності. Кількість наявних актів до цього часу свідчить про велику стурбованість міжнародних партнерів відносно до екологічної ситуації в світі, який значно погіршується за умов збройних конфліктів. Проте окрім запобігання екологічним злочинам варто і карати тих хто порушує це законодавство. При цьому доведення вини обвинувачуваної сторони можливе лише за умови якісного документування злочинів, яке повинне базуватися на міжнародних стандартах.

1. Грубінко А., Кучер А. Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах військового конфлікту: міжнародний досвід і вітчизняні реалії. Тернопіль : Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 52 с. С. 32.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Протокол I від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 24.03.2024).
3. Генеральна Асамблея ООН визнає право людини на чисте, здорове та стале довкілля. *Екологія. Право. Людина*. URL: <https://epl.org.ua/announces/generalna-asambleya-oon-vyznae-pravo-lyudyny-na-chyste-zdorove-ta-stale-dovkillya/> (дата звернення: 24.03.2024).
4. Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту. Норми та рекомендації щодо захисту природного середовища згідно з міжнародним гуманітарним правом, з коментарями. Міжнародний комітет Червоного Хреста. 2023. 154 с. URL : https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/02/IHL-Guidelines_environment_ua.pdf]» (дата звернення: 24.03.2024).
5. Козмуляк К. А. Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Сер. Право*. 2022. Вип. 73. Ч. 1. С. 174–180.